

Móricz Zsigmond
A MAI CIGÁNYKÉRDÉS

Péró, 1932. március 10.

Körüljártam a nagy alföldi város egyik szélső utcasorát.
Végtelen hosszú utak, sár, apró kedves házak, nagy szénakazlak az udvarokon.

– Ezek a nagy gazdavárosok csodálatosan egyformák. Nem lehet megmondani, hol vagyok.

– A mi városunknak van egy olyan specialitása, ami nincs akárhol: a Péró... Így hívják a cigánynegyedet. Száz vagy százötven évvel ezelőtt egy régi püspök a város közepén levő nagy telkét a cigányoknak adta, úgy, hogy soha onnan ki ne lehessen telepíteni őket, csak ha az egész cigányság megszavazná a kitelepítést... Különben szörnyű hely, rogyadozó viskók, telezsúfolva emberekkel. Igazi cigánytelep, semmi kultúra, semmi higiénia.

A Pérónak nevezett városrész valóban a város kellős közepén van, a főútvonaltól, a város kereskedelmi sugárútjától néhány lépésnyire, a gimnázium mögött. Már az út nehéz, mert olvad a fagy, és nagy sár van, amelynek csak a szélén kitaposott nyomokon lehet lépkedni, de mikor bejutunk a cigányházak közé, egész reménytelennek látszik aszfalthoz készült cipőinkben a behatolás.

Földbe süppedt régi kis házak alig átlátszó ablakán szemérmetlen nők néznek ki félig meztelenül az alkonyat felé hajló elég korai délutánon.

Ahogy bekanyarodunk a legelső sarkon, be a Péró közepébe, egyszer csak teljesen utunkat állja a sár.

Egy bőrkabátos cigányember egy szép kis fehér lovat hajt, a kis kocsi teljesen üres, de a ló nem akar húzni. A gazda leszáll a kocsiból, s vezetéken viszi a lovát.

Hirtelen megnyitnak mögöttünk egy kaput, a cigány beugrik a kocsiba, s merész ívben behajt.

– Itt van a Péró legintelligensebb cigánya – mondja barátom ez lesz a legjobb, vele beszélni. Jó, hogy itthon van.

Már kiált is neki:

– Jöjjön csak, Dráfi úr!

Az jön. Testes, értelmes arcú ember.

– Itt van a legkülönb cigány – mondja, s a vállára teszi a kezét a kalauzom, aki újságíró, helyben. Engem sért, hogy cigánynak nevezi.

A cigány azonban nincs megsértve, nyugodtan néz a szemünkbe.

– Tessék besétálni hozzám egy percre, tessék csak bejönni hozzám a cigánylakásba – mondja.

A kis ló az udvaron szinte fintorgatja az orrát, hegyezi a fülét, szemmel láthatóan nem érzi jól magát ebben a parányi udvarban s ebben a nagy sárban.

Bemegyünk a házba. Egy kis konyha, melyből jobbra-balra szoba nyílik, meglehetősen nagy rendetlenség, ágy jobbról, alig megvetve, s egy csomó asszony s gyerek nyüzsög benne.

Balra tessékelnek a jobbik szobába. Ez olyan, mint egy vidéki kisiparosnak a szobája. Elég jó bútorok, a falon szentképek.

– Tessék helyet foglalni.

– Szép háza van – mondom –, de ez nemrégén épült ugye?

– Már elég régen, kérem, huszonnyolcban vagy huszonkilencben. Ezt én építettem, kérem, saját magam. Én, a régi viskónak a helyén. A magam két kezével hordtam le a házat, és kihordtam a határba innen a régi talajt. Kérem, azt nem lehet már el se gondolni, mi volt itt. Méter vastagon kellett kiásni a poloskatalajt. Tele volt itt poloskával minden, a falba csak úgy nyüzsgött, vastagon, mint a trágya a sok poloska. Ez mégse embernek való. Igaz, hogy én itt születtem, ez volt az én szülőházam, meg az apámé, nagyapámé, mi mind itt születtünk és itt nőttünk fel. Itt aludtunk mi gyerekkorunkban a sparhert alatt a rongyon, ahogy a többi házban még ma is alusznak a többi cigányok. Kérem, száz esztendővel ezelőtt, vagy Isten tudja, mióta, ez a Péro a cigányságnak a helye a városban. Ötven család kapta, kérem, akkor ötven családot szorítottak be ebbe a bűdös Péroba, és most nyolcszázan vagyunk. Ma nyolcszáz léleknek kell ugyancsak itt lakni, és azóta nem is építettek ide, kérem, új házat, csak így nyomorgunk. Embernek való ez a hely?

Megdöböntett a beszéd. Értelmes, szinte szónoki készség volt a szavakban, s tagoltan, nyugodtan tette egyik szót a másik után. Igazán magasabb intelligencia volt a beszédében.

– Én a gyerekeimet már ki akarom ásni ebből a Péróból. Mind a két fiamat iskoláztatom. A nagyobbik, a tizenhét éves most tanítóképezdei növendék. Tanítót akarok belőle csinálni. Azt akarom, hogy ember legyen a szegény cigánygyerekből. Mi, kérem, szegkovácsok vagyunk. De a mai időkben nincs szükség a munkánkra. Egész napi munkával nem tudunk ma többet keresni egy pengőnél.

Nincs építkezés, nem veszik már a jó kovácsolt vasszöveget. Mi csináltuk a bányaszöveget, a slipperszöveget a vasúthoz, meg tudjuk mi azt ma is csinálni, de ha nem veszik. Munkanélküliek vagyunk. Azért tanítatom én a gyerekeimet, hogy hadd tudjanak kiszabadulni innen a Péróból.

Értelmes arcú kisfiú van a szobában, csinosan öltözve, ahogy gimnazistának kell öltöznie. Ott vannak a könyvek előtte, fekete szemei rajtuk függenek.

És a cigánygazda beszél, beszél a mai nehéz életéről, reménytelen jövőről.

– Miért munkanélküli maga? – mondom. – Lova van, fuvaroz. Máskor is csak így voltak, télen át.

– A lóval is becsapódtam, kérem. Szép kis ló, azért vettem meg. Kölcsönt vettem fel a házra, hogy megvehessem, mert azt gondoltam, segíteni fog. Nem vettem drágán. De aki eladta, azért adta el, mert ő se tud vele semmit se kezdeni. Nem húz. Még üresen se húzza a szekeret. Most akarom visszaadni, de nem veszik vissza még a feléért sem. Úgy vagyunk itt most a lóval, hogy a múlt vásáron is két lovat hagytak itt, csak megszökött a lótól a gazdája, nem bírta nézni, hogy nincs a számára semmi takarmánya, eladni nem tudta, hát Isten irgalmára bízta. Egy gazda fogott fel a két lovon. Jó lesz a disznainak, mondta. Megetette a disznókkal.

Kimegyünk a sárba.

Az udvaron, az ő házához ragasztva még egy öreg ház áll. Ez egy másik családé. Még az eresze sincs bedeszkázva. A szél átsüvít a tető alatt.

– Rom ez már, kérem, nem lehet hozzá se nyúlni, mert rájuk szakad. Én adtam nekik egypár vaskapcsot, a szarufákat megerősítsék. Hétgyerekes özvegy cigányasszony lakik ebben a házban. Semmi keresetük a világon, csak úgy élnek, Isten irgalmából.

Az ablakon arcok néznek ki, kíváncsi és sovány emberarcok. Asszonyok, gyerekek.

Most elmegyünk megnézni a Pérót.

Kerüljük a sarat, és dagasztjuk, ahol muszáj.

Nyomorult viskók szörnyű tömege. Egymásra építve, mint a fecskéfészek. Semmi út. A házak mellett semmi kerítés. Úgy lehet menni köztük, mint a vakondtúrás közt a legelőn.

Egyszer aztán teljesen elfogy a sárban, minden nyom.

– Tessék megnézni, ez egy igazi tömeglakás.

Megnyitja az ajtót, belépünk.

Egész embertömeg. Egy pici konyha, s hozzá egy pici szoba. Nehéz levegő.

– Tizenketten laknak ebben a házban.

A háziasszony egy tányér levest visz éppen be a konyhából a szobába, s a szentképek alatt álló asztalra leteszi egy igen öreg asszony elé.

– Ez az ő vacsorája – mondja a menyecske. – Egy kis keménymagos leves, egy kis zsemlye van beleaprítva neki.

– De mitől olyan piros?

– Egy kis paprika van benne, hogy íze legyen.

Elém is tartja a tányért, hogy megnézzem, s szokott cigány temperamentumával ki is lötytyenti. Olyan piros, mintha paradicsomleves volna.

– Így élünk mi, kérem, a magunk szegénységében.

Drafi úr, a szegkovács, a bőrkabátjában ott áll közepen, mint egy vajda. Borotvált arca kemény, és ott borong rajta a cigánybárat.

– Itt egy kis házat csináltak a minap, s a városi főmérnök úrnak ki kellett jönni, hogy a lakhatási engedélyt megadja. Hát, kérem, mikor bejött a Péróba, az orra elé tartotta a zsebkendőjét, és azt mondta: „Csak ebbe az átkozott Péróba ne kellene soha kijönni...” Így, kérem... Ezt mondta... Ahelyett, hogy hívás nélkül kijönne néha, vagy a főorvos úr, és ha hazamegy a városházára, azt mondaná a főbíró úrnak, hogy: „Barátom, abba a Péróba tarthatatlanok az állapotok, segítsünk rajtuk valahogy...” Ez' illene egy olyan tanult úriemberhez, nem az, hogy a zsebkendőt az orra elé tartsa, és azt mondja, hogy: „Csak ebbe az átkozott Péróba ne kellene soha be-jönni...”

– Kik azok, akik itt laknak, egy család?

– Egy, igen, egy család ez mind. Egy család itt, kérem, az egész cigányság. Itt van, kérem, az én öcsém, ez annak a testvére, ez meg a komám, ez az öreg szakállas ember, meg a felesége.

– De hát hogy alusznak itt tizenketten? Hiszen nem látok többet három ágy nál.

– Igen, kérem – sikít fel egy menyecske nem fér ide több ágy. A többiek a földön alusznak.

– Szalmazsákon?

– Nem fér ide szalmazsák. Rongyokon. Nappal ott vannak a rongyok az eresz alatt, kint, este behozzuk, és arra fekszenek a szegény cigányok. Mikor lefekszünk, nem lehet ide benyitni, mert úgy tele vagyunk, hogy itt lépni se lehet. Csak ez az öregember hál a konyhában, mert ő már beteg. Benne van a bacilus. Azért alszik kinn, mert akkor kinyitja az ajtót, hogy legyen neki levegője, mert ha nem kap levegőt, megfullad a szegény öregember.

– Tetszik látni – mondja a vajda, aki most nem vajda nevet használ, hanem szószóló a nép közt. – Így tartanak minket itt a tudatlanságban és a nyomorúságban. Még én csak három osztályt végeztem, mikor én gyermek voltam, de megtanultam írni, olvasni. Én eljövök ide is, meg máshova esténként, és olvasok nekik. Az újság ingyen van, mert itt van ez az én öcsém, a rikkancs, ez minden újságból hazahoz egyet, amit árul, én meg olvasom nekik e mellett a kis petróleumlámpa mellett kilenc óráig meg tízig, meg néha tizenegyig is. Mindent elolvasok, hadd tudják a szegény cigányok, hogy mi van a világban, mert mindenre kíváncsiak. Elolvastam nekik az este is, hogy a francia Terdiu mit akar, hogy egész Európa egy vámba legyen, kérem, meg azt is elolvasom, hogy a japánok és a kínaiak hogy harcolnak egymással, hadd örüljön a szegény cigány.

– Minek örül? Kinek a pártján vannak, a japánok pártján, vagy a kínaiak pártján?

Az ember elgondolkodik.

– A cigány, kérem, olyan, hogy mindig annak a pártján van, aki a gyengébb, akit megtámadnak. Most mi nevetünk rajtuk, hogy ők egymást, tizenkét esztendeje meg ők olvasták, ők nevettek mirajtunk, kérem, hogy mi öltük egymást. Mert nekünk, kérem, nem kell háború. Mi nem vagyunk háborús pártiak. Nekünk béke kell és munka.

Háta mögött férfiak állanak, s egyszerre hevesen állítják meg erősítik, hogy nekik nem kell háború, hanem kenyér és munka.

– Nekünk nem kell politika se. Mikor a választás volt, jöttek a politikai pártok: „Ti, cigányok, mindig a mi testvéreink voltatok, szavazzatok ránk.” Jöttek a szocialisták, „ti, cigányok, ha nem ránk szavaztok, eláruljátok az igazságot, és megbontjátok az egész emberiséget”. Mikor aztán leszavaztunk, hogy egyik csapat szavazott a polgársággal, a másik a szocialistákkal, akkor aztán választás után; ha ezek a szegény asszonyok mentek koldulni, mert ők abból élnek, hogy koldulgatnak a családoknál, azt mondták nekik: „Menjetek a szocialistákhoz.” Ezek meg abból élnek, hogy a vasúti töltés mellett szedegetik az el nem égett széndarabcskákat, akkor jött a felügyelő úr, hogy takarodjatok innen, menjetek a városházára, kérjetelek kenyeret a főbíró úrtól, mert arra szavaztatok.

– De hisz maguk kapnak munkanélküli segélyt, ebédet kapnak a várostól.

– Igen, azt kapunk, de mit kapunk, kérem? Bablevest? Tessék megnézni, senki se akarja megenni, még most is itt van.

Behozzák a fazekat, ami félig van bablevessel.

– Meg ilyen kalácsot, kérem, ez kalács ?

Két hófehér veknyiforma kalácska van a kezében, s megvetően töri ketté. „Se nem édes, se nem sós.”

Kísérőm nevet és azt súgja: „A cigánynak minden kevés, és minden rossz.”

De a vajda rájuk szól:

– Nem kell bücsmölni, mert ez is jó. Enélkül bizony éhen halnánk. Ez jó, kérem, de mit ér? Nem az kell nekünk, hogy egy csajka levessel fizessenek ki, hanem adjanak munkát, ne vegyék a drótszeget a gyárban, hanem csináltassák velünk. Mikor nekünk jól ment, kérem, akkor a pékek is jobban éltek, mert megsüttettük magunknak a kalácsot, nem szorultunk a város irgalmára. De ez csak arra való, hogy ne legyen jajgatás, lázongás, hogy mi hadd éljünk itten csendesesen, mint az egerek meg a vakondok. Ahelyett, hogy iskolába járatnának, és egészséges lakást teremtenének nekünk. De itt még a magunk pénzén se szabad építeni, mert a főbíró úr azt mondja, benne van a programjában, hogy a cigányokat kitelepítik. Igen, de a muzsikusi cigányok, kérem, abba nem egyeznek bele, hogy innen kimenjenek, mert ha kiteszik őket a határba, a Piritóba, a mezőn mikor éjszaka mennek majd hazafelé munka után, agyon is verik őket. Így osztón mindig azzal ütök el, hogy háborúságot csinálnak a cigányok közt, a múltkor is nagy gyűlés volt, és azt mondta a főbíró úr, hogy akartok lakni? Mindenki külön-külön vagy emeletes házakban együtt? Ezen a cigányság összeveszett, és még ma sincsen egyezés, mi meg itt maradunk évről évre a nyomorúságban és a tudatlanságban.

Helyeselnek, kissé elnyomva ennek az embernek az okossága és a nagy szónoki készsége mellett, de mindent helyeselnek.

– Mit csináltak a cigány Péroból, kérem? Mikor én legény voltam, és házasodni készültem, akkor három esztendő is eltelt, míg egy cigánylegény egy cigánylánynak a kezét megfoghatta. Nem kell most már három óra se. Mert ide telepítették közénk a prostituálta-kat, és ezektől megtanulják a mi gyerekeink, hogy kell szerelmeskedni. Mit akarnak mivelünk az urak? Miért nyomják ide ezeket a becstelenekeket? Én meg tudom mondani, miért, azért, mert szükségük van arra a pénzre, amit belőlük kiszednek. Ezért tettek már ide negyven ilyen nőt, nincs köztük kettő se cigány.

Hátulról egy égő szemű cigány megszólal:

– Nahát kérem, ha olyan szüksége van rájuk a városnak, mért nem teszi őket a Battyány utcába meg a Széchenyi utcába, vagy ott van a nagy piac, mért nem építenek annak a közepén egy olyan palotát, ami az égig ér, s rakják oda, hogyha olyan büszkék rájuk. De ne tegyék éppen a Péróba, hogy idevalók. Már az újságok is megírták, hogy hatéves cigánygyereket nemi bajjal kellett kezelni a kórházban. Ezt teszik velünk, kérem.

Az öregasszony, nem is tudják, milyen öreg, nyolcvanon felül van, felszedi magát, és sietve elmegy.

– Hova megy, nem idevaló?

– Idevaló kérem, csak most elmegy a testvéréhez egy kicsit beszélgetni.

Nagy macska ugrik le az ágyról.

– Ejnye, de szép macska. Kutyájuk is van?

– Az nincs, kérem, mert azért adót kell fizetni.

Egy menyecske hangoskodik.

– Ha a rendőr jön, felírja, hogy kutya. Lehet fizetni öt pengőt meg tízet érte. Mi nem fizetünk, hogy az uraknak legyen szivarra.

– De hiszen nem szivart vesznek rajta, hanem ugye ebédet adnak maguknak.

– Azt nem abból adják, csak hogy betömjék a szegény cigányok száját. Adjanak munkát. Vásároljanak szeget.

– Hát tyúk, liba, kacsa, malac van-e?

– Honnan vóna? Vót két kis malacom – mondja egy asszony –, megdöglött.

– És mit csináltak vele?

Nevetnek.

– Megettük, kérem. Mink csak dögöt eszünk, mink csak akkor jutunk egy kis húshoz, ha valahol döglük.

A vajda megszólal:

– Tetszik látni, mink még ma is ezek vagyunk, megesszük a dögöt. Már a paraszt vagy az iparos régen nem eszi, de minket még ma is csak úgy tartanak, hogy megegyük a dögöt. Iskola kell nekünk, kérem, hogy tanítsanak. Én most már tanulok, hogy a gyerekeimnek könyve van, tanulom a történelmet, azt én nem is tudtam soha, hogy történelme is volt az embereknek. Most bizony jobban elolvasom, mint a gyerekeim. Meg szociális könyveket olvasok, ha hozzájutok.

– Hát regényt olvas-e?

Azt kizárólag soha. Minek az nekem, kérem, a regény az nem szól semmit a cigányok sorsáról, az minket nem tanít semmire. Itt van az öreg bátyám, ha regény kell, az mesél nekünk akár egész éccaka a Mirkó

Megelevenedik az egész társaság, nevetnek, férfiak, asszonyok, leányok, gyerekek. Valami ősi, valami meleg vidámság önti el a kemény panaszok helyét, az ősi cigányvidámság, amely a legmélyebb nyomorban is mindig megőrizte a lelküket és fenntartotta a jövő baja számára.

– Folyamodványt kellene beadni a főkormányzóság számára, és egy kéttagú deputációt küldeni. De az csak úgy lehetne, ha a főispán úr is aláírná, mert ha így megyünk, akkor kivernek bennünket. Azt már megtanultam, hogy hiába íratok én folyamodványt akárkivel, az mind csak a szemétkosárba kerül.

Órák telnek el a beszélgetésben, ömlik, ömlik, mint a vulkánból a láva, szörcsögve és fortyogva az emberi élet egy különös rétegének évszázados, évezredes nyomorúságáról.

– Még a mi anyáknak, ha kétnapos gyerekágyat feküdt is, ha éjfélkor megzörgették az ablakot, fel kellett kelni, és vinni a levelet más falukba. Mert azelőtt a cigány hordta a levelet. De

ma is csak így gondoldnak a cigányról. Mikor a harctéren voltam, három legény, innen a Péróból elesett, mikor bejelentették, azt mondta az őrmester úr: „Fene egye meg őket, három cigánnyal kevesebb van.” így kérem, ma is ennyi a cigány, pedig az én fiam tud tanulni, és akkor a többi is tudna, ha valaki gondolna rá, de soha még az nem történt meg, hogy két úriember idejött volna, és leült volna itt a mi asztalunk mellett, a mi székünkre, és meghallgatta volna a mi panaszainkat. Pedig mi is két lábon járunk, és nekünk is van szívünk, és mi is becsületesek vagyunk. Soha nincs itt, kérem, semmi csendzavarás. Se tolvajlás. Azt mondta a főbíró úr: „Mit csináljak veletek, én sem telepíthetnélek ki benneteket, csak akkor, ha azt jelenteném, hogy a Péróban mindenkit vason kell tartani. De itt nincs soha a legkisebb zenebona.” Azelőtt a mi asszonyaink bejárók voltak a polgárokhoz, és ők végezték a bevásárlást nekik, ők hozták mindennap a cukrot meg a kávé a boltokból, és soha nem volt semmi baj. A cigányasszony megmosdatta a gyerekeit az iparosnénak, és kiséperte a házát, és cselédmunkát végzett neki egy kis lisztért, egy kis zsírért, ma már ez nincs, mert úgy elvadították a cigányoktól a népeket, hogy szóba se mernek velünk állani, mintha mind betörő gyilkosok volnánk.

– Hát mikor volt csendőr utoljára a Péróban?

A vajda egy kicsit elhallgat.

– Tegnap, kérem. Tegnap, mert van itt vagy két csirkefogó legény, akik megkéselték egymást. Bár meg is ölték volna, hogy meg-szabadulna a cigányság az ilyen fingár naplopóktól. Ez rontja a cigányság hírét, az ilyenek, de egy-két csavargóról nem lehet az egész cigányságot megítélni. Mind a tudatlanság az oka, kérem, és a rossz nevelés. Iskola kell nekünk, meg munka és kenyér és orvosság, egyéb nem kell. Adjanak jó lakást, hogy abba élni lehessen, akkor más lesz ez is.

Lámpával kísérték ki a Péróból. Nem sajnálták a maguk cipőjét, csizmáját, hogy minden lépésnél megmutassák az utat, hova lehet lépni.

forrás: Móricz Zsigmond: *Riportok 1930-1935*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1958.